

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Марияна Цибранска-Костова

професор в Секция за история на българския език

в Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ към БАН

на материалите, представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност ‘доцент’ в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ по област на висше образование 2. Хуманитарни науки професионално направление 2.1.Филология научна специалност „Български език – История на българския език“

В конкурса за заемане на академичната длъжност ‘доцент’, обявен в Държавен вестник, бр. 33 от 17.04.2018 г., и в интернет-страницата на Пловдивски университет "Паисий Хилендарски" за нуждите на катедра „Общо езиковедие и история на българския език“ към Филологически факултет на ПУ документи е подал единственият кандидат гл. ас. д-р Ани Кемалова. Като член на НЖ, утвърдено със Заповед на Ректора на ПУ № Р33- 2668 от 15.06.2018 г., имам за задача да оценя както изпълнението на административната процедура според ЗРАСРП и Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, така и конкретните научни и научно-приложни материали на кандидатката.

Гл. ас. А. Кемалова е предоставила пълния комплект документи, които се изискват от закона в настоящия конкурс, както на книжен, така и на електронен носител. В него се включват всички необходими материали с декларативен и общ административен характер; общо 19 научни и 5 научно-приложни труда, създадени в периода от 1998 г. до 2018 г., справка за участия в 21 научни форума, анотации и справка за личните приноси. От тази богата научна продукция за рецензиране по настоящата процедура се приемат 16 публикации: публикувана монография със стойността на хабилитационен труд; 3 учебни помагала и отделни научни публикации. На самостоятелна оценка се подлагат участията в научни форуми и преподавателската дейност на кандидатката.

Ани Кемалова изпълнява необходимите предварителни изисквания за заемане на академичната длъжност ‘доцент’, тъй като притежава научната степен ‘доктор’, придобита с дисертационен труд по научна специалност 05.04.17 “История на българския език – лексикология“ с тема *Сборникът Судац (Софийски препис, XVII век) в светлината на лексикално-текстологическите проблеми на южнославянските правни паметници*. Дисертацията е защитена през 2006 г. и е издадена като монография от УИ “Паисий Хилендарски“ през 2010 г. На второ място, кандидатката има преподавателски стаж от 10 години и половина като преподавател по старобългарски език и историческа граматика на българския език в Катедрата на ПУ, в която протича настоящият конкурс. Следователно участието ѝ в настоящата конкурсна процедура е закономерна стъпка в личното ѝ кариерно развитие и в кадровото израстване на преподавателския състав на Катедрата, в която тя работи.

Изпълнението на общите законови изисквания към длъжността ‘доцент’ позволява да се премине към конкретната оценка на научната продукция и преподавателската дейност на гл. ас. д-р А. Кемалова.

Най-важният труд в настоящата процедура е монографията *Диахронната лингвистика и предизвикателствата на днешната образователна ситуация*, 2018 г., 197 стр. По обем, новост и качество на изпълнението той има характера на хабилитационен самостоятелен авторски труд. Разработката на пръв поглед е необичайна за специалист по диахронна лингвистика, но всъщност тя обобщава интересите на авторката към практическото приложение на новите информационни технологии в обучението по исторически езиковедски дисциплини и съчетава научен и приложен аспект. Веднага трябва да се отбележи, че този съвсем нов труд притежава и друга отличителна особеност, отчасти нетипична за научната гилдия езиковеди, а именно – той е сертифициран като патент от Патентното ведомство на Република България, защитен и регистриран под № 2630 от 06.07.2017 г. с грифа на "Полезен модел" за учебно помагало. Това е първото учебно пособие от книжен тип, прилагано у нас в областта на хуманитаристиката, което получава признание за изобретение по смисъла на Закона за патентите и регистрацията на полезните модели. Редица фактори са допринесли за появата на това, наречено от самата авторка „учебно пособие“. С това определение ми е трудно да се съглася изцяло, тъй като в разработката се разглеждат теоретични въпроси от съвременния образователен процес, обем и структура на знанието в съвременната дигитална епоха, зависимости между образователни и социални аспекти на преподаването и т.н. Но по-важното, разбира се, е не как ще назовем този продукт, а неговият новаторски елемент. За написването му Кемалова се е опряла преди всичко на собствения си преподавателски и научен опит в специалностите, които преподава; на личните си дигитални умения не само в ползването на програми, но и създаването на собствени сайтове и езикови ресурси (владее Microsoft Office (Word, Excel, PowerPoint), PhotoShop и др., работи със специализиран софтуер за стара кирилица); не на последно място на запознаването с европейски и национални нормативни документи в областта на висшето образование и науката. Доказателство за това е дори фактът, че от общо 83 заглавия, цитирани в труда, 21 са именно такива нормативни документи. Следователно трудът е *абсолютно оригинален авторски принос* в теоретичното разглеждане на ролята и мястото на историческото знание за езика в съвременното информационно общество, част от което е преподаването във ВУЗ. Трудът е съвсем скорошен, за да има широк обхват на цитиране, но това е очакван бъдещ резултат от споделените в него идеи. Ето някои от по-важните. На първо място, аналитичното отношение към учебните планове, съотношението между специалност и учебно съдържание, икономическа и социална ефективност на промените. Известно е, че съвременното информационно общество изтласква на преден план нови дисциплини и обрича на постепенно заглъхване някои традиционни области на знанието поради по-трудната им приложимост. Получава се така, че инвестицията за дисциплини като *старобългарски език* и *историческа граматика* във вид на обем знание е голяма, а обективната обществена реализация ниска. Кемалова се опитва да даде отговор какво е бъдещето на такива дисциплини, които са не просто традиционни, а се отнасят към съвременните понятия за културно-историческо наследство и национална идентичност и към основите на българистиката в цялост. Отговора тя намира в гъвкавото приложение на нови интерактивни средства. Ето защо в разделите „Идеята“ (66–73) и „Реализацията“ (74–77) са предложени теоретични постановки, например синергията между теория и практика, тестовият формат и т.н., както и сегменти от практическата работа с тестов образец с описание на неговата структура и механизъм

на действие. На практика А. Кемалова издига на ново теоретично ниво съдържанието на авторските си помагала по историческа лингвистика, за които отново ще стане дума. Книгата е снабдена с много богат апарат от таблици, схеми и диаграми, които онагледяват замисъла на авторката. В нея е спазен балансът между теоретично и практическо знание, а езикът и достъпността на изложението правят това така наречено „пособие“ увлекателно четиво за преподаватели, автори на учебници и дори специалисти по образователен маркетинг в министерства и ведомства.

Изразявам пълното си одобрение към замисъла и реализацията на труда и поздравявам авторката за оригиналността на направеното. Искам да подчертая още едно съображение защо тази книга би била полезна. Езиковото и културното многообразие е важна характеристика на Европейския съюз, но процесите на глобализация през XXI век неизбежно водят до една всеобща тенденция към прагматизиране на науката и маргинализиране на хуманистиката. Старобългаристиката и кирилометодиевистиката исторически са се радвали на много висок интерес в чужбина. Съхранението на техния езиковедски раздел в лицето на двете университетски учебни дисциплини – *старобългарски език и история на българския език*, трябва да е част от целенасочената държавна политика в образованието и задаването на съответстващи стандарти.

Следващият труд, на който ще се спра, носи заглавието *Един юридически сборник от XVI век. Речник-индекс* (УИ „Паисий Хилендарски“, 2016, 636 стр.). В документите авторката го е поставила в научно-приложните трудове. Причината за това е замисълът на труда като лексикографска обработка на определен жанров представител на средновековната юридическа книжнина. Става въпрос за ръкопис № 101 (36) от сбирката на НБ „Иван Вазов“ в Пловдив, в който, наред с други типове текстове, се съдържа и номоканон. Втора причина е разработването и реализацията му като резултат от Проект ФЛ 005 „Славянски ръкописи в Пловдивската народна библиотека – лексикални извори за българската езикова история“ с финансираща организация НПД при ПУ „Паисий Хилендарски“. Наистина практическата информация в труда преобладава, но това в никакъв случай не омаловажава неговите приноси, на които си позволявам да се спра, познавайки историята, състоянието и проблемите именно на този текстов образец, който е обработила гл. ас. д-р Кемалова.

Сборниците с преобладаващо правен състав от епохата на Второто българско царство и по-специално тези, които със сигурност са се разпространявали през XIV в., се превърнаха в изследователски център за българската медиевистика в последните 10 години. В резултат на популяризирането на четири запазени църковноюридически сборника от XIV в., съхранявани днес в едно българско и три руски книгохранилища и всички преписани с двуюсов български правопис, днес е ясно, че това са най-ранните известни на науката текстови представители на устойчив църковноюридически състав, преведен от гръцки и влязъл в научно обращение с няколко названия: *псевдо-Зонарин номоканон*, *само псевдо-Зонара*, *Номоканон на Котелерий*, „епитимийният номоканон на Slavia Orthodoxa“, независимо от спорното определение *епитимийен*, което не се оправдава от наличието на редица светскоправни регламентации. По темата са работили А. Турилов, Е. Белякова, М. Цибранска-Костова, Д. Найденова, М. Райкова и др. Появи се първото фототипно издание на представител на този образец – *Архивски номоканон. Български ръкопис от XIV в.* Фототипно издание. Подготвили А. Кръстев и Ц. Янакиева. Шумен, 2007 (по ръкопис ЦИАИ 1160 от 60/80-те години на XIV в.). Разглежданият от А. Кемалова текст, назован църковноюридически сборник, всъщност е една късна и

непълна текстова редакция на същия образец, като при това *за пръв път* в книгата на авторката има *наборно издание на текста от конкретен ръкопис и лексикографска обработка*. Може да се съжالياва, че наличната до момента библиография върху образца не е приведена поне за ориентация в сложните и нерешени до момента проблеми на неговата славянска рецепция. Тук ще си позволя да препоръчам и още нещо: в бъдещи публикации да се направи опит за прецизиране на датировката на паметника, наложена в стари описи, и да се провери дали наистина е такава, защото според мен тя не съответства по тип на писмото на почерците от XVI в., а е от по-късна епоха. Това е мое мнение и не го вмениявам като недостатък на разработката, но то намира опора в представянето на ръкописа в Сводния каталог от 1982 г. на българските ръкописи, запазени в България, с. 137 (в Каталога под № 364). Кемалова обаче е права да коригира определянето на езиковата редакция на преписа като "сръбска", тъй като тя наблюдателно откроява употреби на графемата голяма носовка в етимологична позиция за задна гласна. При положение че става въпрос за преводен византийски образец, чийто превод без колебание може да се определи като среднобългарски, търновски, тази графема не изнепада, а е наследена от някакъв междинен етап на трансмисия на първоначалната текстова форма. Най-съществената особеност на този препис е това, че в него се среща познатата предимно от молдовски преписи от XVI в. насетне система за номерация. Тя е много важен показател за датиране, защото е по-късно явление, и е не по-малко важен белег за текстовите промени с образца в опитите за систематизация на един от най-богатите по теми и обем църковноюридически паметник през Славянското средновековие.

Наборният текст е осъществен коректно и изчерпателно, с максимално придържане към графематиката и правописните норми на преписа. Предимство на изданието е красивото цветно възпроизвеждане на самия оригинал в снимки, което позволява да се визуализира наборът и да се спазят най-съвременните едичионни практики. Заслужава да получи признание и работата на УИ „Паисий Хилендарски“, което с този труд оставя вярно на помощта и съдействието при възпроизвеждане на важни паметници от българската езикова история. Речник-индексът е обработен с надеждна софтуерна програма. Речниковата статия съдържа: основна нормализирана форма; граматична информация и подредена стема на словоформите според нормите на индексалните лексикографски продукти; данни за честота. Авторката е взела сполучливи решения при предаване на проблемни форми, например разликата в атрибутивната и предикативната употреба на причастията. Тя се опира на съществуващата традиция в българската палеославистика. Прави впечатление, че 488 думи не са регистрирани в Старобългарския речник, а 648 в някои други лексикографски справочници. Общият брой словоупотреби е 24552. Богатото присъствие на различни части на речта очертава един интересен текст. Той може да се използва както за научна цел, така и в практическата работа със студентите. Един от големите приноси на Индекса е, че може да се правят сравнения с промените спрямо ранните преписи (например в Индекса не се открива характерната за ранните преписи лексема *посадъница* ‘наложница’; отбелязаното на с. 153 неясно *рждакъхъ* произлиза от лексемата *рждакъ* ‘родственик, роднина’, много типична за този номоканон и др.). Давам висока оценка на труда и особено на неговото потенциално приложение в следващи изследвания.

Отделните публикации на Кемалова могат да бъдат разпределени в няколко условни категории. Първото и най-обемното научно поле тематично се отнася до юридическите текстове на Средновековието. Това е водеща сфера на научен интерес за Кемалова, с която тя се ут-

върждава като медиевист езиковед още в дисертацията си, но и по която често задава дипломни работи на своите студенти. Конкретните разработки са посветени било на отделен юридически образец, като сборника Судац, било на конкретни въпроси от езиковата природа на средновековния юридически текст. Интересите на авторката са терминологията и нейното оформяне, особено превръщането на лексема от говоримата реч в термин, но също така специфичната организация от казуси и санкции на юридическия дискурс, които се изследват в световен мащаб още от юридическите части на Стария Завет. Отделен аспект са глосите и интерполациите, защото те също са присъщи на правния текст в цялост. Така в статията „За някои синтактични специфики на средновековния юридически текст“ (Научни трудове на ПУ, Т. 51. Филология. Пловдив, 2013, 23–31) се разглеждат едносъставните безлични изречения в три различни паметника с различна хронология и състав, но всички те представляват славянски преводи на гръцки образци и следователно стои теоретичният проблем как славянският текст създава свой собствен нормативен език, доколко калкира и доколко променя гръцката фраза. Такива структури без граматически изразен подлог познават различни варианти спрямо характера на предиката, най-често третолична конструкция и инфинитив. Той може да бъде допълван или не от обектен или субектен елемент в датив. Конструкциите могат да се разглеждат и като семантичен тип за подчертаване на обща норма за правилност или неправилност. По тази причина преобладават конструкции с *подобати*, *достояти* в 3л. ед. и т.н.

Правният субект не е акцент на фразата, защото „приоритетно се посочва конкретно действие“ (с. 31). Смятам, че именно такива разработки биха подпомогнали изследвания в интердисциплинарни области, тъй като предлагат алгоритъм за достъп до стар юридически текст. Той може да се превежда на съвременен език или пък да се правят сравнения със съвременния юридически език. В това поле причислявам още статията „Обектна и субектна реприза в синтактичната структура на славянския юридически текст“ (БЕ, 2016, 63, 125–137) и др. Заслужава да се отбележи и статията на английски език *A Greek Loan in Bulgarian Language* в реферираното списание „Linguistique Balkanique“, XLVIII, 1–2, 2009, с. 139–143. В нея отново върху материал от сборника Судац и Душановата кодификация се разглежда семантичната характеристика на лексемата *пизма* и особено нейните наследници в българските диалекти. Изследването е пример за разработка на „лексикален етюд“ върху определена словоупотреба и нейната контекстова среда.

Ще се спра на още една статия с приносен характер, този път върху текст с друга жанрова природа. Става въпрос за Кесаревия препис преправка на Паисиевата история от 1840–41 г. (Научни трудове на ПУ, Т. 50. Филология. Пловдив, 2012, 237–246). В нея интерес представлява употребата на нелични глаголни форми; случаи на замяна на инфинитива с „да“ конструкции; еловото причастие при преизказност, но и смесването на преизказни форми с други времена на изявително наклонение, при което еловото причастие е в състава на сложна глаголна форма. Особен интерес представлява миналото деятелно причастие I, което пази активна роля за оформяне на предиката по силата на традицията.

Ако трябва да обобща значението на посочения кръг публикации, мисля, че те се отличават с ясни обекти на изследване; винаги с избор на подходяща методика за разрешаване или илюстриране на конкретния изследователски проблем; ясен краен резултат. Като макрорамка тяхната утилитарност е в използването на текста за извеждане на преден план на езика от дадена епоха или паметник, което един действащ преподавател прави винаги целенасочено. Ще повторя още веднъж, че тези разработки имат освен научна, и неоченима преподавателска

значимост за илюстрация на конкретно изучавано явление. Много положителен е интересът на Кемалова към паметниците притежание на Пловдивската библиотека, с което тя всъщност популяризира и въвежда в обращение ценни представители на това книгохранилище.

Вторият кръг публикации засяга проблеми на общата диахронна лингвистика и приложението на алтернативни средства за обучение. В настоящия конкурс Кемалова е предложила две такива разработки под формата на статии, плод на активното ѝ отношение към темата от последните няколко години: *Алтернативни средства в обучението по диахронно езикознание*. – В: Юбилеен сборник по случай 60-годишнината на доц. д-р Иван Чобанов. Пловдив, 2009, с. 151–156; *Езикова компетентност и интуиция - успешната формула за работа с едно нестандартно помагало по старобългарски език*. – В: Сборник по проект НИ15-ФЛФ-015 на тема „Интуиция и компетентност в езика, литературата и образованието. Пловдив, 2017, с. 98–105. Към тях естествено се причисляват двете помагала от 2016 г. върху фонетиката и морфологията на старобългарския език, а първото е дори второ преработено издание на същото помагало. Това е свидетелство за интереса към него и за приложението му. Както се вижда, вече близо десетилетие гл. ас. д-р А. Кемалова разработва едно поле, в което е пионер. То обхваща различни дейности и продукти. Трябва да се започне със сайта kemalova.info, който е на разположение на колеги и който, когато се появи, нямаше аналог в пространството на диахронната лингвистика. И до днес той е организиран отлично и не спира да действа. На интернет страницата е качена практическа информация за студентите от тренировъчни тестове и за самостоятелна извънкласна подготовка до избрана библиография. Този сайт е преход към коментара за преподавателската дейност на Кемалова, защото всичко в това поле е плод именно на типичния за нея *непрекъснато надграждащ характер на знанието*. Кандидатката има изключително впечатляващи резултати именно защото теоретизира върху собствен опит. Задължително трябва да се отбележи, че към публикациите и помагалата Кемалова добавя участие в още два сродни проекта със СУ, чиято основна цел бе именно създаване на електронни ресурси по медиевистика и приложението на компютърните технологии в диахронното знание за езика. В тях Кемалова намери естественото си място като търсен партньор и колега. В подобен проект на ПУ тя също е взела участие и по този начин вече три проекта са се ползвали от опита и познанията ѝ. Може да се очаква непрекъснато разширяване и задълбочаване на това изследователско и приложно поле, защото на семинар за приложението на високите технологии в хуманитаристиката Кемалова е дискутирала въпроса за създаване на преподавателска стая в интернет пространството, а това дава обещаващи посоки на мислене и действие. От времето, когато за пръв път прочетох нейното „здравейте“ на сайта, до днес, с радост установявам, че Ани Кемалова е израснала в търсенето на ефективност на преподавателския труд и най-важното, не спира да търси и да се самоусъвършенства. Нейната преподавателска дейност би била непълна, ако не се отбележат още четирите лекционни курса: по *старобългарски език, историческа граматика на българския език, църковнославянски език и синтаксис на църковнославянския език*, които са изнасяни пред студенти редовно и задочно обучение в различни дисциплини във Филологическия факултет и извън него в други факултети (например за специалността ‘Теология’ (ФИФ). Подготвила е четирима успешно защитили дипломанти. В избора на дипломни проекти проличава умението на преподавателя Кемалова да насочи студентите към интересни теми, по които може да бъде полезна с конкретни насоки.

В обобщаващите данни по процедурата бих искала да открия също така участието на Кемалова в общо 21 научни форума. Приятно впечатление в последните години правят между-

народните ѝ участия и появата на нейни доклади на общославистични, българо-сръбски и българо-полски научни форуми.

Накрая бих искала специално да отбележа отличните си впечатления от контактите с колежата Кемалова в един продължителен период от 20 години, през който заедно работихме в Катедрата по общо езикознание и история на българския език. Свидетел съм на нейната добросъвестност, отзивчивост, но и справедлива строгост към студентите, зад които стои желанието да се повиши качеството на преподаването и обучението. Нейната кандидатура в настоящия конкурс е комплексна и удовлетворява във висока степен държавните и вътрешноведомствените изисквания за заемане на академичната длъжност ‘доцент’. Покриването на наукометричните показатели е само едната страна на тази комплексност, а много по-важната са научните резултати и отличното съчетание на наука и преподаване.

След запознаване с представените в конкурса материали и направения анализ на тяхната значимост и съдържащи се в тях научни и научно-приложни приноси, давам своята положителна оценка за кандидатурата на гл. ас. д-р Ани Кемалова в процедурата по избор на доцент в Катедрата по общо езикознание и история на българския език. Позволявам си да препоръчам на почитаемия Факултетен съвет на Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ да избере на академичната длъжност ‘доцент‘ гл. ас. д-р Ани Кемалова по професионално направление 2.1.Филология, научна специалност „Български език – История на българския език“.

23.07.2018 г.
София

Рецензент:
проф. дфн Марияна Цибранска-Костова